

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРОДИЩ БІЛЯ СІЛ ПІДГОРОДИЩЕ І МОСТИЩЕ

У липні 1997 р. Звенигородський загін археологічної експедиції Львівського університету розпочав комплексне дослідження околиць княжого «града» Звенигорода. Проведенню стаціонарних робіт передувала археологічна розвідка, яку упродовж травня-червня 1997 р. проводили наукові співробітники лабораторії археологічних досліджень історичного факультету (НДІ-81) Р. Я. Берест та В. А. Рудий. За результатами археологічної розвідки було визначено можливості проведення наукових досліджень у польовому сезоні.

Основним об'єктом дослідження стали залишки двох укріплених поселень давньоруської доби - городищ, розташованих біля сучасних сіл Підгородище та Мостище приблизно за 10 км на північний схід від Звенигорода. Такий вибір пояснюється тим, що більш ніж за 120-літній період дослідження Звенигорода (з 70-80-х років XIX ст.) хоч і написано та опубліковано сотні наукових праць, присвячених княжій столиці, проте його околиці, від яких залежало саме існування та процвітання міста, до цього часу залишаються недостатньо вивченими і в науковій літературі майже невідомі.

Зауважимо, що ця місцевість привертає до себе увагу як в історичному, так і в географічному планах. Відомо, що біля с. Підгородище знаходиться найвища точка Волино-Подільської височини - гора Камула (висота 471 м над рівнем моря). У рельєфному плані височина чергується з численними узгір'ями, розмежованими річками, ярами та долинами.

Одне з таких гористих пасм знаходиться в районі сіл Підгородище, Романів, Селиська, Станімир, Коросно, Свірж, Стоки, Стрілки, Волове та Мостище. Це комплекс височин з досить стрімкими схилами, поміж яких беруть початок ряд річок, що несуть води в річку, причому протилежні за напрямками гідросистеми - Дністер і Західний Буг. Отже, можна стверджувати, що тут маємо природну систему водорозділу.

Не менш цікавою є дана місцевість в історичному плані. Так на схід від с. Підгородище на високому гірському масиві, покритому лісом, виявлені залишки історичної пам'ятки - городища. Ймовірно, що саме це поселення і дало назву селу, що розкинулось із західного боку біля його підніжжя.

Городище являє собою типове укріплене поселення, яке за ознаками побудови відноситься до городищ складно-мисового типу.¹ Для захисту городища будівничі використали природні захисні можливості гористого рельєфу та спорудили кілька ліній штучних укріплень у вигляді валів та ровів.

Можна виділити дві системні лінії захисту городища. Одна з них безпосередньо захищала дитинець, а друга призначалась для захисту дальніх підступів до нього (рис. 1).

Основний вал дитинця городища оточував площадку округлої форми, яка має рівнинний характер. Довжина валу становить 400 м. Зазначимо, що з південного боку захист городища доповнювався стрімким крутосхилом, який в нижній частині омивається невеликим водним потоком, що впадає у літописну річку Білку. Важкодоступним є також західний схил, але він має порівняно меншу крутизну, ніж південний. Тому відповідно із західного боку захист дитинця доповнений ще одним валом, який також захищав городище з північного та східного боків. Його довжина - 300 м. З північного боку, де крутизна схилу стає ще меншою, помітно зростає потужність валів. З північно-східного боку між двома вищезгаданими валами споруджено третій, додатковий вал, який має довжину 120 м і завершується виходом до південного кругосхилу.

Найбільш потужними є вали з східного боку городища. Висота основного валу дитинця тут перевищує 5 м від своєї основи, а ширина його в нижній частині - 8-10 м.

Серед інших ровів, споруджених перед валами, особливе значення мав рів з східного боку городища. Рів у верхній частині має ширину понад 10 м, а в нижній - майже 2 м. Його глибина - 3-4 м. У нижній частині рова добре

¹ Археологія Прикарпаття, Волини та Закарпаття (Ранньосередньовісний та древнерусський періоди). К. Наук. думка 1990. С. 136

простежуються різних розмірів камені. Можна припустити, що це залишки від колишньої замаскованої дороги на городище.

З північного та південно-східного боків городища добре простежуються місця для воріт. Основне значення мали ворота з південно-східного боку. Зокрема, в'їзні ворота у валах мали бічне зміщення по осі південь-північ на 35 м. Насамперед це робилось із захисною метою, щоб на випадок небезпеки утримувати певну відстань в'їзної дороги під фланговим обстрілом.

Цілісність городища важко сприймається через покриття його території лісовим масивом. Проте слід відзначити, що з південно-східного боку, крім згаданих, городище має ще три лінії валів з ровами. Вони були збудовані поперек гірського пасма. Їх обидві сторони відповідно виходять до північного та південного схилів узгір'я. Два вали є майже прямими, а третій, зовнішній, має дугоподібну форму. В середній частині кожного з валів було влаштовано проїзні ворота. Найближчий поперечний вал знаходиться на відстані 35 м на південний схід від зовнішнього валу дитинця городища. Відстань до середнього валу становить 235 м, а до зовнішнього – 335 м.

На території городища знаходяться два велетенських камені природного походження, які виділяються на фоні рельєфу. Один з них знайдено в південно-західній частині дитинця, а інший – з південного боку середнього поперечного валу.

Додаткові захисні вали, що розміщені поперек гірського пасма, мають приблизно однакові розміри. Зокрема, зовнішній вал городища має довжину 170 м. Приблизно на відстані 80 м від його початку з північного боку виявлені ворота, які мали ширину близько 4 м. У нижній частині вал має ширину майже 3 м, а висоту від рівня поверхні землі 1,6-1,7 м. Перед кожним з валів знаходиться рів, утворений в результаті спорудження валу (рис. 1)

На дитинці знайдено лише окремі фрагменти гончарної кераміки. Аналогічні типи горщиків виявлені на городищах у Пліснеську,¹ Страдчі,²

¹ Кучера М.П. Древній Пліснеськ // Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1962. Т. 12. С. 62

² Археологічні дослідження Львівського університету у 1995р. / За ред. М.А. Пелюшшина. Львів. Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту. С. 37

Рокитному,¹ селищі Ріпневі,² де дослідники датують їх відповідно XI-XII ст.

Культурний шар на території городища практично відсутній. Тому можна припустити, що городище мало характер тимчасового захис у населення. Цілком можливо, що відкрите селище біля підніжжя гірського масиву, де знаходиться городище, відіграло роль посаду. Цьому великою мірою сприяли запаси води та можливості ведення господарства. (Див статтю у цьому ж збірнику «З історії сільської округи літописного Звенигорода»).

У південному напрямі від с. Підгородище в урочищі «Бучкова гора» також виявлено залишки давніх оборонних укріплень - валів та ровів. У результаті проведених археологічних робіт було встановлено ймовірність існування тут укріпленого поселення, від якого частково збереглись вали та рови з північного та південного боків. Встановлено, що городище належить до поселень мисового типу. Воно мало лише один захисний вал завдовжки близько 200 м. Збережені вали мають приблизно однакову ширину (2,5 м у нижній частині) та висоту (1,7 м від підніжжя).

Городище було розміщене на підвищеній рівнинній площадці і значною мірою пристосовувалось до особливостей рельєфу. За формою конфігурації воно нагадує трапецію (рис.2).

Культурний шар на території городища дуже зруйнований. Знайдено фрагменти гончарного посуду, керамічних плиток, лічного кафелю та ін. Окремі знахідки на основі аналогій можна віднести до давньоруського періоду. Проте слід зазначити, що переважна більшість знахідок відноситься до більш пізніх епох. Крім того, тут знайдено речі, які могли мати культове призначення. Якоюсь мірою ймовірність існування культового закладу також підтверджує те, що цю місцевість жителі навколишніх сіл ще називають «Монастир».

Зуважимо, що дана історична пам'ятка не згадується у давньоруських та іноземних джерелах. Тому питання існування монастиря поблизу колишнього

¹ Археологічні дослідження Львівського університету / За ред. М.А. Пелешанкино Львів: Ред.-вид. видав. Львівського ун-ту, 1997. Вип.2. С.28.

² Населення Прикарпаття і Волині за доби розпаду державно-общинного ладу та в давньоруський час. К., 1976. С.112-113.

«стольного града» може в першу чергу трактуватись як питання культурного розвитку.

Однак судити про роль та значення городищ у житті навколишньої округи і, зокрема, княжого Звенигорода можна лише на основі майбутніх археологічних досліджень.

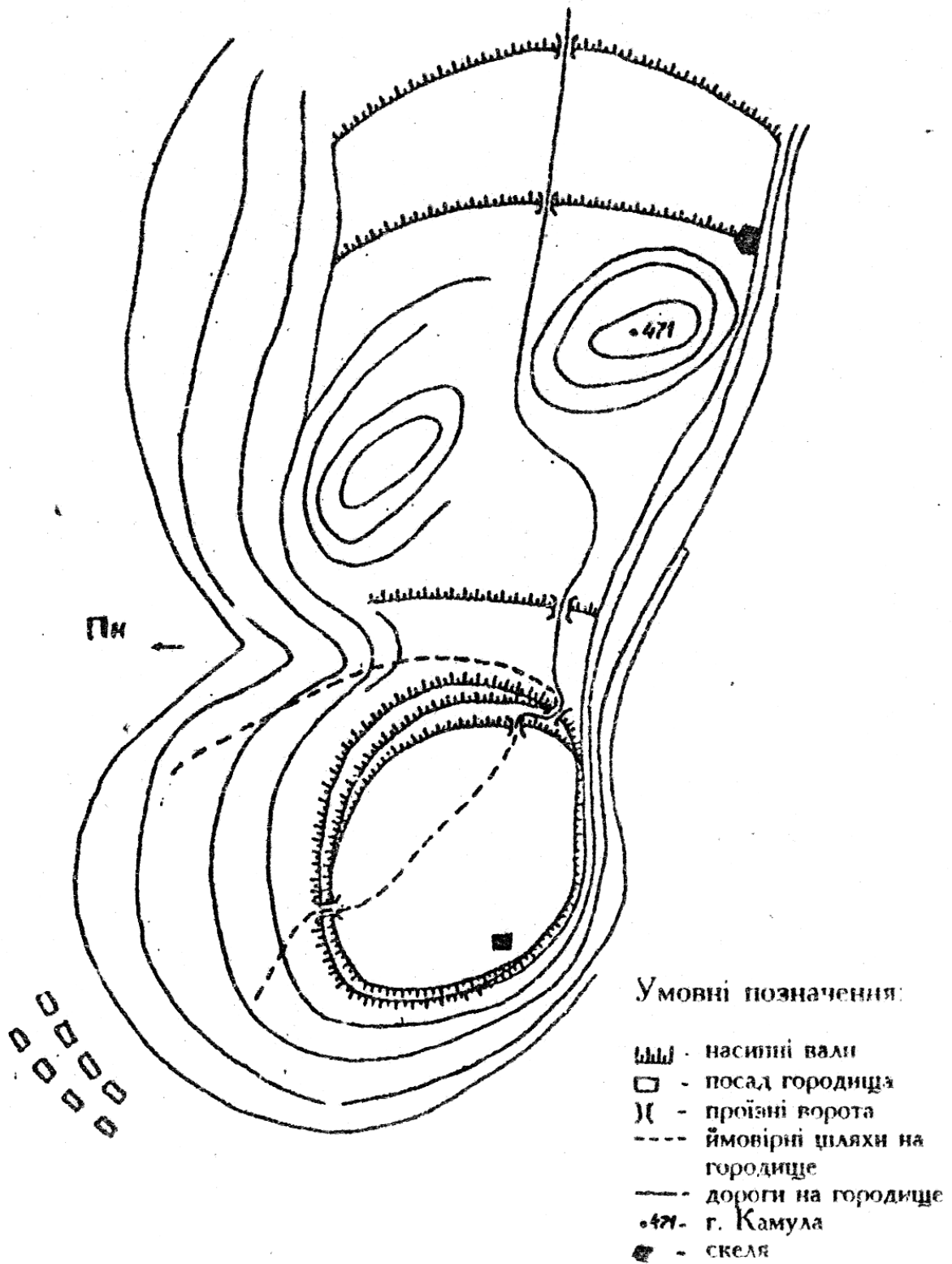
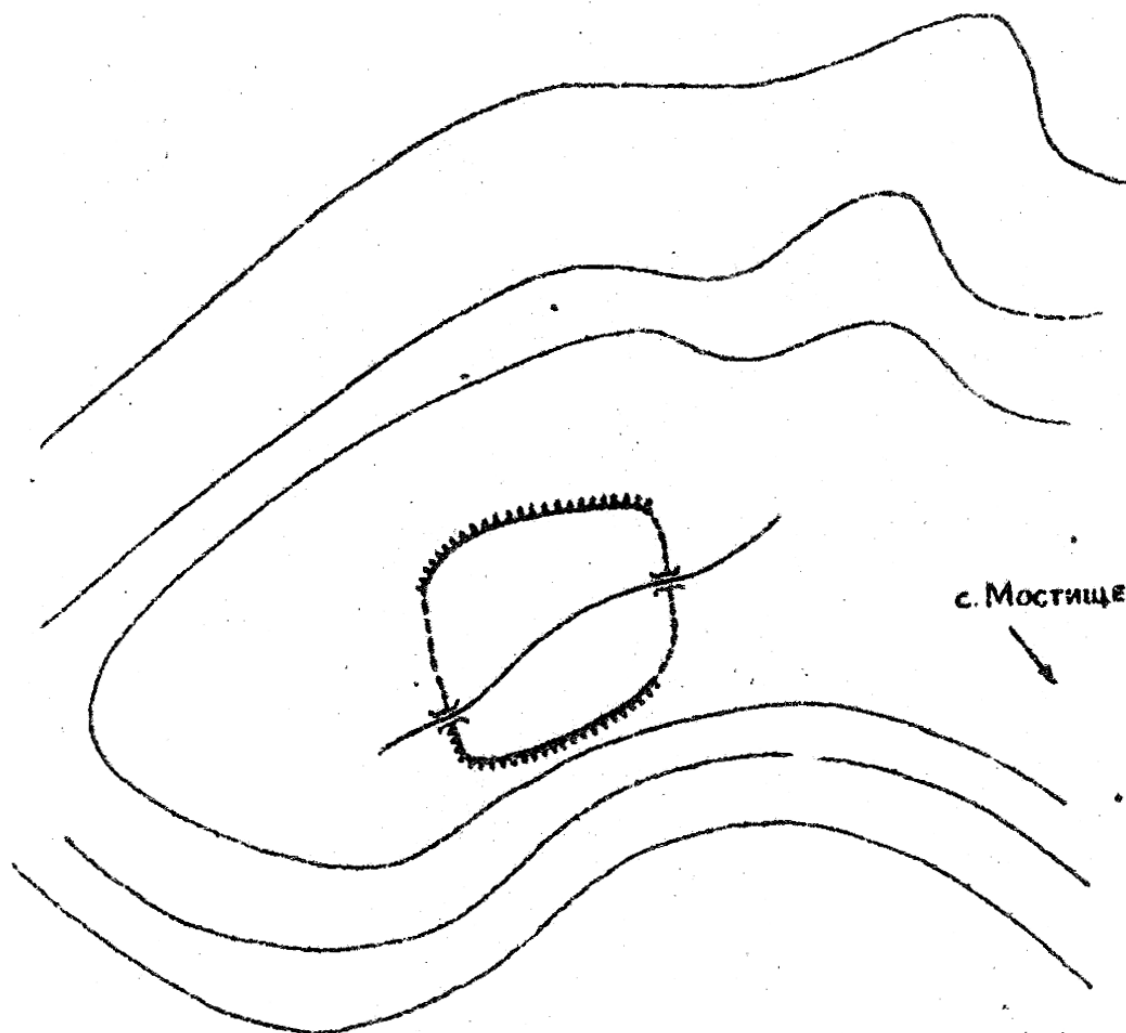

Рис. 1. План городища біля с. Підгородище

с. Мостище

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- ▬ - ЗЕМЛЯНІ ВАЛИ ГОРОДИЩА
- - ЗРУЙНОВАНІ ЗЕМЛЯНІ ВАЛИ
-)(- ВОРОТА ГОРОДИЩА
- - ДОРОГА НА ГОРОДИЩЕ

Рис. 2. План городища на ур. "Бучкова гора" біля с. Підгородище